

<https://doi.org/10.53656/his2024-1-2-tin>*View Over the Balkan Peninsula
Поглед над Балканите*

ВЪЗХОД НА ЮБИЛЕЙНАТА ДИПЛОМАЦИЯ: ШИПЧЕНСКИТЕ ТЪРЖЕСТВА ПРЕЗ 1902 ГОДИНА

Доц. д-р Тина Георгиева

Софийски университет „Св. Климент Орхидски“

Abstract. Grandiose celebrations took place in 1902 in Bulgaria on the occasion of the 25th anniversary of the epopee of Shipka. The idea for the celebration belongs to the “Tsar Osvoboditel Alexander II” Committee. Started as a public initiative, the preparations for the jubilee received the full support of the Bulgarian prince, and at a later stage, the government in Sofia became involved. The present study reveals the activity of the Bulgarian country to organize the celebration and to ensure Russian presence at it. The different visions of Sofia and Petersburg regarding the nature of the celebrations and the reasons for the difficult communication between the two countries are presented. Moreover, the article emphasizes the efforts of the Bulgarians to turn the anniversary into a demonstration of the close relations between Bulgaria and Russia. Last but not least, the study interprets the Shipka celebrations as the first manifestation of the so-called jubilee diplomacy, which gained momentum in this period and used landmark historical events and the celebrations organized in their honor to achieve political goals.

Keywords: Shipka; jubilee; diplomacy; Stoyan Zaimov; Russo-Bulgarian relations

През лятото на 1902 г. в България се провежда честване на 25-годишнината от боевете край Шипка, което впечатлява съвременниците със своята мащабност: в него участват 40 хиляди войници, присъства целият български политически елит, а от Русия пристига внушителна военна делегация, начело с представител на управляващата династия Романови. Въпреки своя размах тържествата, с малки изключения (Vechev 1983, pp. 90 – 102; Nikolova, Gocheva 2002, pp. 37 – 54), остават встрани от вниманието на историците, които ги споменават предимно в контекста на българо-руското сближаване (Grancharov 1986; Palangurski 2005; Zhivkov 2014). Шипченските тържества от 1902 г. обаче заслужават внимание, защото са много повече от класическо мемориално събитие, каквото всяка държава организира, макар и с различна степен на размах и помпозност. Те са проява на това, което можем да определим като „юбилейна дипломация“: когато ключови исторически събития,

издиганите в тяхна чест паметници и свързаните с тях възпоменателни празненства биват използвани – от властите или от различни обществени среди – за постигането на определени внушения или на политически или други цели. А задълбоченото изследване на подобни практики би демонстрирало как подобни чествания се превръщат в своеобразно средство за мек натиск, чиято цел е да допълни и подпомогне дейността на официалните институции.

Идеята през 1902 г. да се организира тържествено отбелязване на годишнината от Шипченската епопея, за пръв път е лансирана от комитета „Цар Освободител Александър II“. Обществената организация, създадена през 1898 г., си поставя за водеща цел изграждането в София на паметник на руския император Александър II. Паралелно с основния проект обаче в плановете на Комитета заляга и провеждането на три юбилейни тържества: 25-годишнините съответно от Априлското въстание през 1901 г., от шипченските боеве през 1902 г. и от подписването на Санстефанския договор през 1903 г.¹

Най-ранните наброски относно Шипченския юбилей показват, че инициаторите му готвят доста скромно тържество: празникът следва да се проведе на 11 август 1902 г. По този повод ще се поръча изработването на картина, която да представя защитата на Шипка, а български „учреждения, корпорации и дружества“ ще посетят Русия². През ноември 1901 г. решението да се организира събитието, вече е санкционирано от ръководството на Комитета, а плановете за отбелязване на годишнината от шипченските боеве придобиват поясни очертания³. Изработената по това време от комитета „Цар Освободител“ програма вече впечатлява със своята мащабност. Тя предвижда тържествата да продължат близо седмица: между 7 и 12 август 1902 г. Две са събитията, поставени в центъра на Шипченските празненства. Първото е освещаването на храма, издигнат в село Шипка по руска инициатива и с руски средства⁴. Второто са военните маневри на българската армия, които ще се проведат в околностите на Шипка и които ще представят бойните действия, разигрвали се при защитата на прохода през август 1877 г. Намерението на Комитета е на маневрите да присъстват руските офицери, участвали в шипченските боеве или свързани с българското опълчение. Инициаторите планират също да поканят и представители на онези части в руската армия, взели участие в защитата на прохода и последвалите бойни действия. Предвижда се също за юбилея на Шипка да пристигнат и делегации от всички краища на България. Паралелно с тях инициаторите планират из цялата страна да се проведат всенародни тържества. Програмата включва също взаимни посещения на руски и български организации съответно в България и Русия⁵.

Две неща правят впечатление в плановете на Комитета за тържествата на Шипка: стремежът 25-годишнината да се превърне в истински грандиозен спектакъл; както и тя да се организира като съвместен българо-руски празник. Най-ясно това желание проличава в усилията на организаторите да обединят

две събития – честването на Шипченската епопея с една чисто руска инициатива, каквато е освещаването на руския храм в подножието на Балкана. В тази посока говорят и опитите на българската страна да осигури колкото се може по-сериозно присъствие на юбилея на представители от Русия.

Тъй като осъществяването на изготвената от комитета „Цар Освободител“ програма трудно би се осъществила без съгласието на Петербург, през следващите месеци организацията развива бурна дейност по привличане на руската страна към готвеното събитие. Особено активен в това отношение е председателят на Комитета Стоян Заимов. От момента, в който решението за Шипченския юбилей става факт, Заимов влиза в контакти с членове на руското правителство и видни дейци на общественно-политическия елит в империята. Първоначално писмено той ги осведомява за планове, касаещи честванията на Шипка, като представя последните като елемент от цялостна програма за организиране на поредица чествания на освободителната война⁶.

В желанието си да осигури руско присъствие на Шипка, Заимов подчертава историческото значение на планираното тържество. С идването си в България руските гости ще могат да се запознаят с успехите, които българският народ е постигнал в културата, просвещението и гражданското си развитие. Маневрите биха оказали високо морално влияние върху българския воин, а на тях българската армия ще има възможност да покаже на руските военни доколко е усвоила въведените от самите тях принципи⁷. Не на последно място, шипченските тържества ще спомогнат за възстановяване на близките отношения между двата народа: предвидените взаимни посещения на представители на двете общества биха имали позитивно влияние за „сърдечното сближаване на освободители и освободени“. Освен всичко идването на български делегации в империята ще им даде възможност да изразят своята благодарност за всичко, което руският народ е направил за българите⁸.

В края на 1901 г. председателят на комитета „Цар Освободител“ заминава за Петербург, като главна цел на посещението му е да уреди, съвместно с руската страна, въпроса с шипченските тържества. Преди още да пристигне в Петербург, той подготвя почвата за успеха на мисията, като си осигурява съдействието на руските дипломатически среди. През октомври 1901 г., докато е в Рим, Заимов осведомява за юбилейните планове руския посланик в италианската столица А. Нелидов. Дипломатът, от своя страна, информира министъра на външните работи граф В. Ламздорф и военния министър ген. А. Куропаткин за предстоящото посещение на Заимов и ги призовава да го подкрепят в осъществяването на задачите му. В същия дух действа и първият дипломат на империята в София Ю. Бахметиев, който се обръща с подобен съвет освен към външния и към военния министър и към граф Н. Игнатиев и заместник оберпрокурора на Синода на руската православна църква Вл. Саблер⁹.

За успеха на своето начинание българската страна особено залага на съдействието на граф Н. Игнатиев. Бившият посланик в Константинопол е ръководител на Комитета, който инициира и осъществява строежа на храма в с. Шипка. Освен това е председател и на Славянския благотворителен комитет в Санкт Петербург и има влияние в онези кръгове от руското общество, а и сред управляващите, които ратуват за по-активна политика на Русия на Балканите и в частност в България. Ръководителите на комитета „Цар Освободител“ разчитат граф Игнатиев да възприеме идеята за обединяване на годишнината от шипченските боеве с освещаването на руския храм¹⁰.

За да осигурят руското военно присъствие на планираните на Шипка маневри, от София се стремят да спечелят подкрепата на руските военни среди. В тази връзка, те се осланят на ген. Куропаткин, който е военен министър на империята, но и пряк участник във войната 1877 – 1878 г.

От трета страна, българските инициатори се стремят да получат одобрението и на дипломатическите среди в Русия.

В Петербург председателят на комитета „Цар Освободител“ посещава ключови за успеха на каузата му фигури от политическия и обществен елит, като се опитва да ги убеди в ползата от българската инициатива. Заимов се среща с външния министър Ламздорф и военния Куропаткин; с граф Игнатиев и с руския комитет, ръководещ изграждането на храма в Шипка, с генералите Домонтович и Столетов¹¹.

Посещението на Заимов поставя въпроса кой стои зад организацията на шипченските тържества. Ако се вярва на военния министър Ст. Паприков, идването на председателя на комитета „Цар Освободител“ в руската столица се осъществява, ако не против волята, то най-малкото без одобрението на кабинета в София. През март 1902 г. ген. Паприков пише, че до този момент кабинетът се отнася безучастно към планирания юбилей и че той единствен се ангажира с него, защото „съгласно Височайшата заповед войската ще вземе участие“¹². За разногласията между правителството и Заимов споменава и дипломатическият агент в Петербург Димитър Станчов. Председателят на комитета „Цар Освободител“ осведомява външния министър Стоян Данев за пътуването до Русия, но не е ясно до каква степен бъдещият премиер е запознат с намеренията на Заимов¹³.

Факта, че правителството в София не стои зад шипченската инициатива, потвърждава и Д. Станчов. В същото време, дипломатът моли княза за разрешение да осведоми Външното министерство за предстоящата 25-годишнина и предвидените в нея мероприятия, за да накара правителството да се заеме с въпроса и „да не стои настрана, да гледа сеир“. Самият Станчов пък е осведомен за идването на С. Заимов в Русия от началника на княжеската канцелария Страшимир Добрович. Нещо повече, Добрович му възлага да окаже подкрепа в нейното осъществяване при срещите с представителите на управляващите среди¹⁴.

Ангажирането на военния министър, на дипломатическия ни агент в Петербург, на ръководителя на княжеската канцелария и на Заимов в действителността по осъществяване на юбилейните тържества са ясен индикатор, че зад организацията на юбилея и зад усилията по превръщането му в съвместно българо-руско честване стои българският монарх. Като почетен председател на комитета „Цар Освободител“, Фердинанд е напълно запознат с мисията на Заимов, а последният твърди, че идването му в Петербург е по инициатива на българския владетел¹⁵.

За сериозната ангажираност на короната с юбилейната дипломация, лице на която става бившият поборник, говори и активната кореспонденция между Д. Станчов и началника на княжеската канцелария Добрович. Князът е този, който настоява да се обединят двете чествания: годишнината от шипченските боеве и освещаването на руския храм. Той стои и зад финансирането на мисията на Заимов в Русия. В счетоводните документи на Комитета липсват сведения за суми, платени за пътуването; но в дипломатическото ни агентство в Петербург пристига сумата от 2000 лв., изпратени от военния министър, която е предадена на Заимов за покриване на разходите му в руската столица¹⁶.

Предвид практиката князът да има решаващата дума при избора на военния министър, както и възможността му да поддържа контакти с дипломатическите представители на княжеството, без да информира за това правителството (Gracharov 1986, pp. 53 – 54), може с голям доз увереност да се твърди, че Фердинанд е този, който настоява за провеждането на шипченския юбилей по начина, по който е планиран. Използвайки, от една страна, обществената организация като комитета „Цар Освободител“, а от друга – официалните дипломатически канали и влиянието си сред определени кръгове сред управляващите, монархът активно съдейства за осъществяването на тържествата.

Така, в резултат от паралелната дейност на официалната и неофициалната дипломатии в началото на 1902 г. руската страна е осведомена за българските планове да се организира съвместно честване на 25-годишнината от шипченските боеве.

Българската инициатива е посрещната нееднозначно в Петербург. Изцяло позитивна е реакцията на Н. Игнатиев и близките до него среди. Израз на това е взетото през януари 1902 г. решение на ръководения от графа Комитет откриването на руския храм в подножието на Балкана да стане по времето, когато се провеждат и българските маневри на Шипка¹⁷.

Също толкова положително идеята за тържествата се възприема от военните среди в имперската столица, които, както пише Д. Станчов, „без изключение – се радват – и всякий търси да намери право за идването си в България“¹⁸. Самият военен министър Куропаткин от началото и изцяло подкрепя начинанието и съдейства за значителното руско военно присъствие на тържествата.

Позитивно настроен към инициативата е и Николай II, който решава да

изпрати на празненството великия княз Николай Николаевич като свой личен представител. Като негов делегат за шипченските тържества идва и протопресвитерът на военното духовенство А. Желобовски, чиято задача е да освети издигнатия там храм. Императорът също така позволява на всички руски военни, които получат покана за честванията, да вземат участие в тях¹⁹.

Далеч по-резервирано към българското предложение е ръководството на руската православна църква. Притесненията им, свързани с освещаването на храма на Шипка, са породени от желанието на София това да стане чрез съвместно служение на свещеници от руската и българската църква. Светият синод в Петербург разглежда предстоящото събитие през призмата на противоборството между Константинополската патриаршия и българската Екзархия и доколкото съществуващата схизма не допуска съвместно служение на представители на двете църкви, те се опасяват че провеждането му може да предизвика негативната реакция на Константинопол²⁰. Въпросът за съвместното служение, на който църковните власти в Русия отдават особена важност, се оказва и най-трудният за решаване в преговорите между двете страни, а споровете как и кой да извърши освещаването на храма, продължават до самия юбилей²¹.

Още по-хладно се отнасят към българските планове за шипченските тържества руските дипломатически среди. Опитите на българската страна – и по неофициален път чрез Заимов, и официално чрез българския дипломатически агент в Петербург Станчов – да получат ясен отговор дали и как Русия ще присъства на честването, дълго време удрят на камък. Министърът на външните работи отказва да се ангажира по всякакъв начин с инициативата и дори да постави въпроса пред императора²².

Липсата на ентузиазъм сред дипломатическите среди в Петербург се обяснява със страха от политически усложнения, каквито подобно събитие би могло да предизвика за Русия от страна и на останалите велики сили, и на балканските държави. Външното министерство на империята особено се опасява от реакцията на Портата към едно съвместно българо-руско честване. Опасенията на Петербург, както се оказва, не са безоснователни. През лятото на 1902 г., когато информацията за предстоящите тържества става публична, турската страна изразява и пред българските, и пред руските дипломати притесненията си от планираните военни маневри и от прекаленото струпване на войска на Шипка. Портата се бои „да не се възбуди духът и от тържеството да се премине границата на мира и тишината“²³. Въпросът неведнъж е повдиган и пред министър Ламздорф, който – въпреки скептицизма си спрямо готвените празненства – се старае да успокои Портата и да я увери, че българското правителство няма да даде никакъв политически характер на тържествата²⁴.

Вероятно по тази причина политическите среди в Петербург не одобряват и прекаленото популяризиране на готвеното събитие. На 21 юли / 3 август

1902 г. един от най-популярните руски вестници – „Новое время“, публикува статия, посветена на шипченския юбилей. В нея авторът П. Божин описва програмата на честванията, като акцентира върху тяхната мащабност и върху присъствието на високопоставени гости и многобройна военна делегация от Русия²⁵. Доброжелателната към българската инициатива дописка, каквито са относителна рядкост в руската преса, предизвиква недоволство в Петербург заради ненужния и неуместен шум, който се вдига по този начин около празненството²⁶.

Сдържаното отношение на Ламдзорф отразява принципните различия между българската и руската страна по въпроса какво да представляват Шипченските тържества. Българските организатори опитват да придадат на юбилея по-общ характер, да го превърнат в съвместна българо-руска акция, която би подчертала близките отношения между двете държави. Затова те се стремят да осигурят присъствието не само на военни, но и на представители на руския политически и обществен елит. Обратно, имперската дипломация гледа на тържествата единствено като на възпоменателно събитие, свързано изцяло със събитията от Руско-турската война, което не би обвързало официалната руска политика с планове за промяна на статуквото на Балканите.

Различните визии на българската и руската страна намират най-ярък израз в представителството на двете държави на тържествата. Руската делегация, пристигнала в България, е изцяло военна²⁷. Великият княз Николай Николаевич – син на главнокомандващия руската армия през войната, е и участник в нея. А. Желобовски, който ръководи руските свещеници, дошли да осветят храма, е глава на военното духовенство. На Шипка други представители на правителството, освен военния министър, не присъстват. Нито един от ръководителите на външното министерство на Русия не посещава тържествата; на тях идват само дипломатическите агенти на империята в България. Ръководителите на Руската православна църква: оберпрокурорът на Св. синод К. Победоносцев и заместникът му В. Саблер са поканени, но също не пристигат. Единствените граждански лица, уважили юбилея, са представителят на Санктпетербургското славянско благотворително дружество А. Нарешкин и ръководителят на Славянското вспомогателно дружество в Москва А. Череп-Спиридович, както и кореспондентите на няколко руски издания като „Новое время“.

Обратно, на Шипка идва целият политически елит на Княжеството: князът със своята свита, премиерът Ст. Данев и голяма част от министрите, председателят на Народното събрание Др. Цанков със заместниците си А. Франгя и Д. Петков, депутати и бивши министри. Присъстват също кметовете на Стара Загора, Габрово, Казанлък, представители на Българската православна църква, ръководството на столицата и на комитета „Цар Освободител“²⁸.

Желанието да се избегнат възможни политически усложнения, свързани с руското присъствие на Шипка, кара Петербург да постави на българските

организатори конкретни изисквания относно провеждането на тържествата и да следи за тяхното спазване. Едно от тези условия на Русия е на честването да не се канят други чуждестранни гости освен руснаци (Vechev 1983, p. 92). Това изискване е прието от София, която вероятно също не е против да запази българо-руския характер на събитието. Научавайки за готвения юбилей, българският дипломатически агент в Париж Золотович предлага да се покани френска военна мисия, която да участва в маневрите на Шипка. Присъствието в България на френски офицери рамо до рамо с руските офицери според него би имала значителен морален ефект върху противниците на България: „нашите врагове, било близо до нас, било по-отдалечено от нас, ще се стреснат малко нещо от това събитие: честта, направена на нашата армия от двете велики сили, които сега симпатизират на нашата страна“. Предложението на Золотович е отхвърлено с обяснението, че тържествата по освещаването на храма при Шипка имат домашен характер, поради което на тях няма да се канят чужди офицери²⁹.

По същия начин София реагира на недоволството, изразено от Букурещ, че на Шипка не са поканени и гости от Румъния. Българският дипломат в румънската столица е инструктиран да обясни решението на организаторите с „интимното и изключително руско-българско значение“, което имат както откриването на храм-паметника, така и боевете на Шипка. И двете събития, заявява министерството, са важни единствено и само за тези два народа, поради което представители на чужда държава изобщо не са предвидени³⁰.

Едновременно с това отделни представители на руския елит също не са далеч от мисълта да използват юбилея като място за политически инициативи. В духа на популярните по това време в Петербург призови за помирение между София и Белград великият княз Александър Михайлович съветва българските представители да поканят на тържеството и сърби – предложение, което също остава без последствия³¹.

Другото условие, поставено от Петербург, също е свързано с усилията на всяка цена да се избегне политизиране на юбилея. Великият княз Николай Николаевич настоява още преди идването си в България да получи текстовете на всички речи, които по време на тържествата ще бъдат произнесени от граждански или от военни лица. Руската страна заявява, че князът ще игнорира всички изказвания, за които не е бил уведомен предварително, както и че демонстративно ще прекъсне всеки разговор, който би се водил с него по политически въпроси от неофициални личности³². Искането на руската страна да получи предварително речите, се възприема доста тежко от управляващите в София и те не бързат с изпълнението му. Това кара Ламздорф на няколко пъти да се обръща към българския представител в Петербург Станчов с твърде настоятелни напомняния изискването на имперските власти да бъде изпълнено³³. Желанието на София шипченският юбилей да се проведе непременно

като съвместно българо-руско събитие, е причина тя да промени и времето на неговото провеждане. Петербург дава принципното си съгласие руски военни да пристигнат на тържествата, но заявява, че това не може да стане преди средата на септември, тъй като през август в империята се провеждат военни маневри. Това кара организаторите да преместят честването с месец по-късно – решение, което изкривява самата идея да се уважат шипченските боеве, състояли се в началото на август 1877 г.

Изискванията, поставени от Русия, стават причина и за разногласия между част от политическия и духовния елит на Княжеството. Едно от тях касае освещаването на храма в Шипка, което руската страна желае да бъде извършено от представителя на тяхната църква. Българското духовенство, от своя страна, настоява то да стане в съслужение на свещеници от двете църкви и заплашва в противен случай изобщо да не участва в събитието. Благодарение на Старозагорския митрополит Методий освещаването минава без скандали и по начин, който задоволява ръководството на българската църква³⁴. Това кара в. „Пряпорец“ да нарече митрополит Методий „патриот, дипломат и достоен йерарх“, който единствен сред официалните лица се е борил да запази престожа на църковното и държавното право на България³⁵.

Противоречия възникват и по въпроса да се поканят ли представители на руската дипломация. Д. Станчов изготвя списък с гражданските лица, които според него България следва да покани. Значително място в него заемат хора от Азиатския департамент: ръководители на имперската дипломация или дейци, свързани с войната или с България³⁶. Премиерът С. Данев се изказва против изпращането на покани до външнополитическото ведомство в Петербург³⁷. В крайна сметка, надделява мнението на дипломата, по всяка вероятност не без участието на княза.

Другата причина за дистанцираното отношение на Петербург следва да се търси в подозрението, че София опитва да се възползва от юбилея, за да демонстрира особена близост с Петербург, както и да опита да получи подкрепата на Русия за решаването на такъв важен за българската власт и общество въпрос какъвто е съдбата на Македония.

Опасенията на руската страна, че зад тържествата на Шипка се крият определени политически мотиви, имат своите сериозни основания. Налице е отчетливият стремеж на княз Фердинанд да използва празненствата, за да установи по-тесни контакти с императорската династия³⁸. Очевидно е също така желанието на кабинета в София да усили курса на сближаване с Петербург и да се разчита основно на руска помощ за решаване на националните задачи, които стоят пред властта.

Организаторите на юбилея виждат в него нещо повече от възпоменателно събитие, за което говори и изборът на Шипка за повод и център на тържествата. Шипченските боеве в най-голяма степен подчертават взаимодействи-

ето между двата народа; като проява на общата борба, те лесно могат да се превърнат в символ на руско-българската дружба³⁹. Склонността на София да гледа на шипченските тържества като на елемент от своеобразната юбилейна дипломация, може да се проследи в степента на обвързаност, която управляващите демонстрират, и особено в промяната на техния подход към юбилея.

През цялото време подготовката на шипченските празненства бива представяна в страната като спонтанна обществена инициатива – впечатление, което упорито се поддържа и от председателя на комитета „Цар Освободител“ С. Заимов. Дни преди честването Комитетът излиза с призив към гражданите да отпразнуват юбилея, а към всички църковни, военни, граждански и общински власти – да окажат пълно съдействие за провеждането на всенародните тържества в цялата държава⁴⁰. Възванието на организацията изглежда, меко казано, странно, като се има предвид, че към този момент управляващите вече са се ангажирали с организацията на юбилея.

Ако до пролетта на 1902 г. кабинетът в София не се обвързва официално с шипченската инициатива, с приближаване на събитието отношението му към него се променя. Една от причините за това е идването на власт на правителство, чието безрезервно русофилство намира израз в разбирането, че Русия е естественият съюзник на България, на който последната трябва да се опре във външната си политика (Grancharov 1986, p. 83; Zhivkov 2014). Роля за настъпилата промяна изиграва и князът, който полага сериозни усилия да накара българските власти да се заемат с честването. В края на юли 1902 г. Фердинанд изпраща остро писмо до премиера Данев, с което настоява кабинетът да се включи по-активно в организацията, а Народното събрание – да гласува кредит, който да бъде използван за провеждането на тържествата⁴¹. Три дни по-късно парламентът одобрява внесеното от финансовия министър искане за извънреден кредит в размер на 750 хил. лева, който трябва да покрие разходите за юбилея⁴². Това решава най-сериозния проблем пред готвения празник – паричния, и позволява на инициаторите да придадат желания грандиозен вид на събитието.

Честванията на Шипка продължават цяла седмица, от 12 до 18 септември. За няколко дни общественото внимание е фокусирано върху тях и пресата в детайли описва случващото се там⁴³. Десетки хиляди българи се стичат, за да присъстват на събитието, а в селищата, откъдето минават руските гости, се организират многолюдни митинги, които посрещат и приветстват представителите на империята.

Шипченските тържества от 1902 г. оставят незабравим спомен за значителна част от участниците в тях. Руските офицери са впечатлени от състоянието на българската армия. Ветераните от войната – от силните чувства на признателност и почит, с които ги посрещат българите. Пътуването на Игнатиев из страната и посещението му в София се превръща в своеобразен триумф за човека, възприеман от населението като баща на Санстефанска България⁴⁴.

Не по-малко възторжена е реакцията на ген. Куропаткин от пребиваването му в България⁴⁵. За огромното задоволство на великия княз от честването пък пише руският генерален консул в София. Бахметиев оценява събитието като много успешно: в един от докладите си до Външното министерство той отбелязва, че празненствата са надхвърлили всички очаквания⁴⁶.

Дали обаче шипченските чествания имат практически резултати и позитивни ли са те за България? Мненията на историците по този въпрос се разминават. За българската дипломация юбилеят на Шипка има по-скоро негативен ефект, смята Св. Живков (Zhivkov 2014, р. 206). По-умерено е мнението на Ст. Грънчаров, според когото тържествата създават благоприятни за България прецеденти на равноправно третиране в областта на международните отношения (Grancharov 1986, р. 278). В същото време, честванията от септември 1902 г. помагат на кабинета на Прогресивнолибералната партия да закрепят, поне временно, своето влияние (Palangurski 2005, р. 48). Сред най-печелившите от инициативата безспорно е княз Фердинанд, който успява да намали поне отчасти подозрителното отношение към него сред руските управляващи и да укрепи своите позиции в Петербург.

Със сигурност целите, които си поставят българските политици – да спечелят руска подкрепа за външнополитическите си планове, остават нереализирани. Темата Македония присъства в общуването на двете страни, но разговори за нея се водят с хора от руския елит, които по онова време нямат тежест при определяне на външната политика на империята, каквито са гр. Игнатиев и ген. Куропаткин. Великият княз Николай Николаевич отказва контакти с българските управляващи извън юбилейната програма и напуска Княжество-то веднага след края на честването, въпреки надеждите на Фердинанд височайшият гост да посети и столицата⁴⁷. Вместо в София представителят на Романови заминава за Константинопол – решение, което цели да покаже на българския елит да не разчита на промяна в балканската политика на Русия. Така събитието остава затворено в рамките на търсеното от руската страна мемориално празненство.

В същото време, би било неправилно на шипченските тържества да се гледа като на събитие без всякаква значимост. Идеята за честването идва в момент, когато София усилено търси път за достъп до руските управляващи. Дейността по неговото реализиране, паралелно с другите прояви на юбилейната дипломация, лансирани по същото време, безспорно допринася за това вратите в Петербург да се откренат по-широко пред представителите на българския елит. Подготовката на мемориалното събитие и контактите с Петербург по този въпрос съвпадат с тежките преговори по сключване на нов финансов заем, с подготовката на редица двустранни споразумения и спомага за осъществяването на едно особено тържествено пътуване на Фердинанд в империята. Макар да нямат преки външнополитически резултати, чествани-

ята от септември 1902 г. са важна брънка в усилията на София да подобри отношенията си с Русия.

Празненствата на Шипка са и модел за онзи особен вид дипломация, получила размах в Княжеството в самия край на XIX и началото на XX век, при която дати и събития от миналото, издиганите в тяхна чест монументи и организирани тържества се използват от управляващите като помощно средство в търсене на политически дивиденди. Т.нар. юбилейна дейност позволява на властите да търсят – извън утъпканите политико-икономически и военни средства – нови пътища за постигане на своите национални цели. Не на последно място, те са средство да се укрепват неформалните контакти между две общества, които често имат по-дълготраен и стабилен характер.

Благодарности

Това изследване е финансирано от Европейския съюз – NextGenerationEU, чрез Националния план за възстановяване и устойчивост на Република България, проект SUMMIT BG-RRP-2.004-0008-C01; резултат от работата по подпроекта на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ на тема „Дипломацията в Новото време. Между идеологията и практиката“ (договор № 70-123-485/28.06.2023).

БЕЛЕЖКИ

1. ЗАИМОВ, Стоян. 1900. Докладна записка на С. Заимов до княз Фердинанд, София, 4 юли 1900. In: ф. 3К, оп. 1, а.е. 137. At: ЦДА, София.
2. Доклад на А. Митов за организацията на клонове на комитета „Цар Освободител“.
3. С. Заимов до ген. Куропаткин. In: Ф. 3К, оп. 1, а.е. 138. At: ЦДА, София.
4. Повече за изграждането на руския храм и организаторите му вж.: ф. 134К, оп. 1, а.е. 443. At: ЦДА, София; ф. Консулство в Филипополе, оп. 824, д. 289б. At: АВПРИ, Москва.
5. С. Заимов до граф Ламздорф, 5 януари 1902. In: Ф. 1325К, оп.1, а.е. 320; Доклад. In: Ф. 1325К, оп. 1, а.е. 775; At: ЦДА, София.
6. Пак там.
7. С. Заимов до граф. Ламздорф. In: ф. 3К, оп. 1, а.е. 138. At: ЦДА, София.
8. Пак там; Ф. 1325К, оп. 1, а.е. 320. At: ЦДА, София.
9. С. Заимов до С. Данев, 5 август 1901. In: Ф. 15, оп. 1, а.е. 599. At: НБКМ – БИА, София.
10. С. Заимов до граф Игнатиев. In: Ф. 1325К, оп. 1, а.е. 242. At: ЦДА, София.
11. Копирна книга на Д. Станчов, 1902 г. In: ф. 13, оп. 1, а.е. 19. At: НБКМ – БИА, София.
12. Пак там.

13. С. Заимов до С. Данев, 5 август 1901. In: Ф. 15, оп. 1, а.е. 599. At: НБКМ – БИА, София.
14. Станчов до С. Добрович, 18 януари 1902. In: Ф. 13, оп. 1, а.е. 19. At: НБКМ – БИА, София.
15. Копирна книга, 1902. In: Ф. 13, оп. 1, а.е. 19. At: НБКМ-БИА, София.
16. Пак там.
17. Пак там.
18. Пак там.
19. Д. Станчов до С. Данев, 2 август 1902. In: Ф. 176К, оп. 1, а.е. 1815. At: ЦДА, София.
20. Копирна книга, 1902 г. In: Ф. 13, оп. 1, а.е. 19. At: НБКМ – БИА, София.
21. За борбата по вопроса вж. кореспонденцията между българското дипломатическо агентство в Петербург и Министерството на външните работи и изповеданията в София, 17 август – 3 септември 1902. In: Ф. 13, оп. 1, а.е. 12. At: НБКМ – БИА, София.
22. Копирна книга, януари 1902. In: Ф. 13, оп. 1, а.е. 19. At: НБКМ – БИА, София.
23. Г. Щербачев до гр. Ламздорф, 11/24.7. 1902, Буюкдере. In: Ф. Славянский стол, оп. 495, д. 3848. At: АВПРИ, Москва.
24. Д. Станчов до С. Данев, август 1902, Петербург. In: Ф. 176К, оп. 1, а.е. 1815. At: ЦДА; София.
25. Новое время, 21.7/3.8.1902, № 9474.
26. Д. Станчов до С. Данев, 29.7. 1902. In: Ф. 176К, оп. 1, а.е. 1815. At: ЦДА, София.
27. Списък на руската делегация вж. Ф. Славянский стол, оп. 495, д. 3848. At: АВПРИ, Москва.
28. Списък на българските официални представители на Шипка. In: Ф. 176К, оп. 1, а.е. 1815. At: ЦДА, София.
29. Золотович до МВнР, Париж; МВнР до Золотович, София, 19.7. 1902. In: Ф. 176К, оп. 1, а.е. 1815. At: ЦДА, София.
30. Пак там. Комисия по уреждане на тържествата.
31. Д. Станчов до С. Добрович, 26.3 1902, Петербург. In: ф. 13, оп. 1, а.е. 19. At: НБКМ – БИА, София.
32. Д. Станчов до С. Данев, 8.8.1902, Петербург. In: 176к, а.е. 1815. At: ЦДА, София.
33. Д. Станчов до М. Сарафов, 22.8. 1902, 29.8. 1902, Петербург. In: Ф. 176К, оп. 1, а.е. 1815. At: ЦДА, София.
34. За усилията на Методий вж. Данев, С., 1992. Мемоари. София: УИ „Св. Климент Охридски“ и Военноиздателски комплекс „Св. Георги Победоносец“, с. 92.
35. Пряпорец, 25.9. 1902, бр. 41, с. 1.
36. Д. Станчов до С. Данев, 2.8.1908, Петербург. In: ф. 176К, оп. 1, а.е. 1815. At: ЦДА, София.

37. С. Данев до М. Сарафов, 8.8.1902, София. In: ф. 176К, оп. 1, а.е. 1815. At: ЦДА, София.
38. За подозренията на имперския елит към българския княз вж. С. Данев. Моите сношения с официална Русия. In: Ф. 15, оп. 1, а.е. 1939. At: НБКМ – БИА, София.
39. Покана до руските представители да присъстват на тържествата на Шипка, 1902 г. In: Ф. 13, оп. 1, а.е. 12. At: НБКМ – БИА, София.
40. България, 3 септември 1902, № 536, с 3.
41. Телеграма на княз Фердинанд до С. Данев, 20.7.1902. In: ф. 176К, оп. 1, а.е. 1815. At: ЦДА, София.
42. Доклад на М. Сарафов до Фердинанд; Указ на княз Фердинанд, № 117, 26.7.1902, София. In: Ф. 159К, оп. 2, а.е. 3. At: ЦДА, София.
43. Повече за самите тържества вж: БЪЛГАРИЯ, 17 септември 1902, бр. 541, 19 септември 1902, бр. 542; НАРОДНИ ПРАВА, 15 септември 1902, бр. 70; 21 септември 1902, бр. 71; ПРЯПОРЕЦ, 13 септември 1902, бр. 38; 18 септември 1902, бр. 39.
44. За посещенията на гр. Игнатиев в София: БЪЛГАРИЯ, 24 септември 1902, бр. 544, 26 септември 1902, бр. 545; НАРОДНИ ПРАВА, 26 септември 1901, бр. 7.
45. По думите на Станчов Куропаткин „много доволен останал и не може освен да хвали“. Копирна книга за 1902 г. In: Ф. 13, а.е. 18. At: НБКМ – БИА, София.
46. Ю. Бахметиев до В. Ламздорф, 16/29.9.1902, Шейново, 25.9.1902. In: Ф. Славянски стол, оп. 495, д. 3848. At: АВПРИ, Москва.
47. Пак там. Депеша на Ю. Бахметиев, 27.9.1902, София.

ЛИТЕРАТУРА

- ВЕЧЕВ, Д., 1983. Шипченските тържества през 1902 г. *Военноисторически сборник*, № 6, с. 90 – 102.
- ДАНЕВ, С., 1992. *Мемоари*. София: УИ „Св. Климент Охридски“ и Военноиздателски комплекс „Св. Георги Победоносец“.
- ГРЪНЧАРОВ, С., 1986. *България на прага на двадесетото столетие. Политически аспекти*. София: Издателство на ОФ.
- ЖИВКОВ, С., 2014. *Прогресивно-либералната партия в България: с Русия политика не правим! 1899 – 1920*. София: УИ „Св. Климент Охридски“. ISBN 978-954-07-3733-1.
- НИКОЛОВА, С.; ГОЧЕВА, М., 2002. Тържество за освещаването и откриването на Храм-паметника през септември 1902 г. В: *100 години Храм-паметник „Рождество Христово“ край град Шипка. Българо-руски информационен пул*. София: Форум „България – Русия“, с. 37 – 54. ISBN 954-910985-3-2.

ПАЛАНГУРСКИ, М., 2005. България в балканската политика на Русия (1899 – 1920). Велико Търново: УИ „Св св. Кирил и Методий“. ISBN 954-524-447-х.

Acknowledgments & Funding

This study is financed by European Union – NextGenerationEU, through the National Recovery and Resilience Plan of the Republic of Bulgaria, project № BG-RRP-2.004-0008-C01. The publication itself is a result of the work on a sub-project of Sofia University “St. Kliment Ohridski” on the topic: "Diplomacy in the New Times. Between Ideology and Practice" (contract No. 70-123-485/28.06.2023).

REFERENCES

- VECHEV, D., 1983. Shipchenskitetarzhestvaprez 1902 g. *Voennoistoricheski sbornik*, № 6, pp. 90 – 102. [in Bulgarian].
- DANEV, S., 1992. *Memoari*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski; Voennoizdatelski kompleks “Sv. Georgi Pobedonosets”. [in Bulgarian].
- GRANCHAROV, S., 1986. *Balgaria na praga na dvadesetoto stoletie. Politicheski aspekti*. Sofia: izdatelstvo na OF. [in Bulgarian].
- ZHIVKOV, S., 2014. *Progresivno-liberalnata partia v Balgaria: s Rusia politika ne pravim! 1899 – 1920*. Sofia: YI “Sv. Kliment Ohridski”. ISBN 978-954-07-3733-1. [in Bulgarian].
- NIKOLOVA, S.; GOCHEVA, M., 2002. Tarzhestvo za osvestavaneto i otkrivaneto na hram-pametnika prez septemvri 1902 g. In: *100 godini Hram-pametnik “Rozhdestvo Hristovo” kraj grad Shipka*. Sofia: Balgaro-ruski informatsionen pul, forum “Balgaria – Rusia”, pp. 37 – 54. ISBN 954-910985-3-2. [in Bulgarian].
- PALANGURSKI, M., 2005. *Bulgaria v balkanskata politika na Rusia (1899 – 1920)*. Veliko Tarnovo: UI „Sv. Kiril i Metodiy“. ISBN 954-524-447-х. [in Bulgarian].

THE RISE OF JUBILEE DIPLOMACY: THE SHIPKA SELEBRATIONS OF 1902

✉ **Dr. Tina Georgieva Assoc. Prof.**

ORCID iD: 0000-0002-3168-1254

Faculty of History

Sofia University “St. Kliment Ohridski”

Sofia, Bulgaria

E-mail: tinageorgieva@abv.bg